אור הצפון — קנה מדת החכמה

קנה מדת החכמהלפי מושגינו בהערכת בני האדם, כשאנו מכירים באחד שהוא עולה בהכרתו מחבירו, אנו מציינים אותו כחשוב מרעהו, אבל אין אנו מחלקים אותם לסוגים מיוחדים, אולם לפי מושגי ההערכה של התורה וחז"ל, כל הבדל קטן בהכרה בין איש לרעהו מהוה מרחק עצום ביניהם עד שלא רק קובע אותם לסוגים נפרדים, אלא למהות אחרת עד שאחד כלפי השני הוא כחמור לגבי אדם.

בשעה שאברהם אבינו הלך לעקוד את יצחק בנו ושני נעריו עמו, שהם ישמעאל ואליעזר, כתוב בתורה: "וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק, ויאמר אברהם אל נעריו, שבו לכם פה עם החמור" (בראשית כב). ואמרו חז"ל: "מה ראה? ראה ענן קשור בהר, אמר: דומה שאותו מקום שאמר לו הקדוש ברוך הוא להקריב את בנו שם. אמר ליצחק: בני: רואה אתה מה שאני רואה? אמר לו: הן. אמר לשני נעריו: רואים אתם מה שאני רואה? אמר לו: לאו. אמר: הואיל וחמור אינו רואה ואתם אינכם רואים, שבו לכם פה עם החמור" (בראשית רבה נו). ואמרו עוד: "ומנין שהעבדים דומים לבהמה? מהכא, שבו לכם פה עם החמור - עם החמור" (שם).

ומי היו הנערים האלה? ישמעאל ואליעזר, שהיו מחניכו ביתו של אברהם אבינו ועמדו במדריגות גדולות מאד בהכרתם ובהשגותיהם. אולם מכיון שלא הגיעו בפעם הזאת לשיא הכרתם של אברהם ויצחק ולא השיגו במדריגת רוח הקודש מה שהשיגו הם, גבה הר ביניהם עד שנקבעה להם דרגה של חמורים. ולא להם בלבד כי אם לכל זרעם וזרע זרעם עד עולם. ולא רק בהשקפה כי אם להלכה ולמעשה, כפי שנפסק לדורות.

הרי מכאן כמה ערכה של כל השגה בהכרה, עד שההבדל בין השגה אחת לשניה במקרה אחד בלבד הוא כהבדל בין אדם לחמור, ולא של אדם סתם, אלא כהבדל שבין איש המעלה הגדול ביותר, בדרגותיהם של אברהם ויצחק, עד דרגת חמור ממש.

אברהם הלך והתעלה כל ימיו מדרגה לדרגה. חז"ל אומרים: "בן שלש הכיר אברהם את בוראו" (נדרים לב), ובמקום אחר שנינו שבן ארבעים או בן ארבעים ושמונה הכיר את בוראו (מדרש רבה יד). והסביר הרמב"ם (ראה הלכות עבודת זרה א:ג) שעוד מילדותו התחיל אברהם לשוטט בדעתו ולחשוב יום ולילה על גלגל העולם מי מסבב אותו. וכך הלך והתעלה מהכרה להכרה, כי הרי בעוד היותו בן שלש נאמר עליו שהכיר את בוראו, ובכל זאת המשיך להוסיף הכרות על גבי הכרות עד שהגיע לגיל ארבעים ושמונה ובא לשלמותה. ואף אז עדיין לא השלים את מדריגתו והמשיך להתעלות משלב לשלב, ורק בהגיעו לשנת התשעים ותשע ציוה לו הקדוש ברוך הוא על המילה ואמר לו: "התהלך לפני והיה תמים" (בראשית יז), כלומר, שעל ידי המילה נעשה שלם (ראה תוספתא נדרים ב).

וגם ישמעאל ואליעזר למדו מאברהם והתעלו ביחד אתו בהכרתם. חז"ל אומרים שאליעזר נקרא דמשק משום שדלה והשקה מתורת רבו (ראה רש"י בראשית כב), וכן נימול ביחד עם אברהם. כמו כן שנינו על ישמעאל שהתעלה מאד במעשה המילה, עד שטען כלפי יצחק שהוא חביב ממנו שנימול בן י"ג שנה ולא

מיחה (בראשית רבה נה), והתפאר כנגדו ש"נתן נפשו על המילה וקיבל עליו" (ראה תנחומא ישן וירא מב).

אולם במעשה ההליכה אל העקידה התבלט ההבדל בין אברהם ויצחק לבין ישמעאל ואליעזר. אמנם בתחילה הלכו במשך שלשה ימים כולם יחדו, אבל ביום השלישי ראה אברהם את המקום מרחוק (ראה חז"ל במדרש רבה נו, כמה ערך נתנו לראיה זו של היום השלישי). וגם יצחק ראה את המקום, כלומר הוא ראה והשיג מה שראה והשיג אברהם, ומשום כך נמצא ראוי לעקידה. חז"ל אומרים שלאחר שיצחק השיב לאביו שהוא רואה את עמוד הענן שבהר "הבין אברהם שנרצה הנער לעולה" (פדקי דרבי אליעזר לא). אבל ישמעאל ואליעזר לא ראו ולא השיגו את הכל מה שאפשר היה להשיג. ומשום שעמדו ולא המשיכו להתרומם ולהתעלות עם אברהם ויצחק בשיא החזות ורוח הקודש, נמצאו שאינם ראויים ללכת יחד אתם ואמר להם אברהם: "שבו לכם פה עם החמור" כלומר, שבגלל זה בלבד נקבעה להם דרגה של חמור.

יסוד זה בא ללמד גם עלינו. גם אנו, אף לאחר שיצאנו ממצרים לחירות עולם, שקבלנו את התורה ואי אפשר לנו לרדת למדריגה של עבדים, בכל זאת גם לגבינו יש הבדל בין השגה להשגה כאותו מרחק שבין אדם לחמור. "אמר ר' זירא אמר רבא בר זימנא: אם ראשונים כמלאכים אנו בני אנשים ואם ראשונים כבני אנשים אנו כחמורים, ולא כחמורו של ר' חנינא בן דוסא ושל ר' פנחס בן יאיר אלא כשאר חמורים" (שבת קיב). הרי שר' זירא ראה הבדל בדרגה של דורו לגבי הדרגה של הדור שלפניו כהבדל בין חמור לבני אדם. ואם כי גם דורו של ר' זירא עמד במדריגה גדולה מאד בהשגת החכמה שלפי מושגינו אנו אין לנו בה כל תפישה, בכל זאת מכיון שהשגותיו של הדור שלפניו היו גדולים משל השגותיהם הם, שהם תפשו סברה אחת חשובה יותר (ראה שם), ראו בזה מרחק עצום ביניהם, כי כאמור רב מאוד ערכה של כל השגה והכרה עד שכל הבדל בין זו לזו מהוה מהות אחרת לגמרי, מהות הרחוקה מחבירתה כמרחק האדם מן הבהמה.

ואין תימה בדבר, כי הרי מרחקי חכמת ה' הם עצומים ללא גבול וללא שיעור. כמה חכמה מכיל גלגל אחד שבבריאה וכמה יש להתענין ולהתעמק בו כדי להשיג אותו. והרי ישנם בעולם גלגלים רבים ובכולם משתקפת חכמה ללא סוף, ונמצא איפוא שממדי החכמה הם ללא שיעור. ואם בחכמת העולם כך, על אחת כמה שבחכמת התורה, שבאות אחת ממנה נברא כל העולם, אין שיעור לממדי מושגיה ויש מרחקים עצומים בין דור אחד למשנהו או בין איש לרעהו אף כדי מרחק שבין אדם לבהמה, ואף אם גם הדור הפחות או האדם הפחות נמצא במדריגה גדולה מאד.

ומכאן יש לראות גם את הצד השני, שאם אחד משיג משהו יותר מחברו בהכרתו ובהשגתו, הריהו עולה עליו בממדים אחרים ומהוה מהות אחרת. וגם זה יש ללמוד מדברי חז"ל באותו ענין. כתוב בגמרא שם שרבי חזקיהו שאל איבעיא בהלכה ורבי יוחנן תלמידו פתרה לו מתוך סברא ידועה, וקרא עליו ר' חזקיה בגלל סברתו זו: "לית דין בר אינש", כלומר, שאינו בן אדם אלא מלאך (ראה רש"י שם). הרי שבגלל סברתו זו בלבד שתפש מה שלא תפשו אחרים, התעלה למדריגה אחרת. והובלט הבדל ביניהם כהבדל בין מלאך לבני אדם.

הרי כמה חשובה כל השגה בהכרה ובחכמת התורה, שהוא מעלה למהות אחרת ולעולמות אחרים.